

Prehľad primárnych zdrojov k hospodárstvu na Slovensku v medzivojnovom období s dôrazom na chemický priemysel¹

Peter Vanek

Mgr. Peter Vanek, PhD.
University of Ss. Cyril & Methodius
Faculty of Arts
Department of Historical Sciences and Central European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: peter.vanek@ucm.sk
<https://orcid.org/0000-0002-3046-8048>

Populačné štúdie Slovenska 17:97-110

Overview of Primary Sources on the Economy of Slovakia During the Interwar Period with Emphasis on the Chemical Industry

The presented paper analyses the primary sources useful for research on the economy in Slovakia during the interwar period (1918-1939). Within the economy, the focus is on the chemical industry. The paper mentions only those primary sources used in my own long-standing research on the chemical industry in Slovakia during the interwar period. An analysis of secondary sources is not included in this paper.

Keywords: chemical industry, economy, interwar period, historiography, primary sources, Slovakia, Czechoslovakia, 1918-1939

Úvod

Zdroje potrebné pre výskum hospodárstva a chemického priemyslu na Slovensku v medzivojnovom období (1918 – 1939) možno prehľadne rozčleniť do troch základných skupín tvorených archívnymi dokumentami, dobovými prácami a publikovanými prameňmi. Zároveň predstavujú nevyhnutnú bázu, bez ktorej sa pri skúmaní predmetnej problematiky nemožno obísť. Ich pôvod spadá do časového intervalu skúmaného obdobia, pričom výnimku môžu tvoriť niektoré publikované pramene. Tie „uzreli svetlo sveta“ až v druhej polovici 20. storočia, no obsahujú kompletne znenie či čiastočný prepis dokumentov. Pridanú hodnotu publikovaných prameňov predstavuje najmä kritický komentár editora či eventúálna interpretácia materiálu. Významná je ich ľahká dostupnosť, keďže nie je potrebné preštudovanie originálnych dokumentov in situ. Na druhej

¹ Príspevok je výsledkom riešenia projektu APVV-20-0199, projekt s názvom *Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom pohľade od konca 19. do polovice 20. storočia*.

strane ide zväčša len o malé výseky z rozsiahlych fondov, a preto môže dôjsť k skresleniu pohľadu na predmetnú problematiku.

V predkladanom príspevku spomínam len tie primárne zdroje, ktoré som použil počas vlastného dlhoročného výskumu chemického priemyslu na Slovensku v medzivojnovom období.

Pod chemický priemysel medzivojnového obdobia zaraďujem štyri väčšie celky, respektíve subodvetvia – priemysel anorganickej a organickej chémie, výrobu viskózových vlákien a gumárenský priemysel. Medzi jednotlivými celkami dochádzalo k prelínaniu v rámci ich výrobných programov. Priemysel anorganickej chémie zahŕňal veľké množstvo výrobných odborov – produkciu ferosilícia, gleja, karbidu vápnika, kyseliny sírovej, prostriedkov na ochranu rastlín, superfosfátov, zápaliak a iné. Do priemyslu organickej chémie patrili suchá destilácia dreva, petrochémia či produkcia farieb, krémov na obuv, lakov, lepenky, mydla, zinkovej bieloby a iné.

Archívne pramene

Prvú skupinu – zdroje archívnej povahy – možno opäť schematicky rozdeliť na niekoľko druhov. Prvý tvoria archívy s prívlastkom „národné“. Vo vzťahu k *Slovenskému národnému archívu* v Bratislave (bývalý Štátny ústredný archív) sú cenné fondy, v ktorých sú obsiahnuté informácie o hospodárstve medzivojnovnej republiky a čiastočne zachytávajú i predmetný chemický priemysel. Pre obdobie 30. rokov 20. storočia do vzniku Slovenského štátu sú prínosné fondy *Krajinský úrad, Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* a *Obchodná a priemyselná komora v Bratislave*. Spomínaný „banskobystrický“ fond sa čo do kvality i kvantity materiálu javí ako vhodnejší pre štúdium dejín priemyslu než na materiál chudobnejší „bratislavský“ fond. Oba sú, samozrejme, zamerané zväčša len na vlastný komorný obvod.²

Vyššie uvedené fondy obsahujú materiály k chemickému priemyslu sporadicky, a to väčšinou len vo forme stručných textov. Naproti tomu je mimoriadne cenný fond *Ministerstvo hospodárstva* zachytávajúci obdobie od autonómie až do zániku vojnovnej Slovenskej republiky. Tak ako v predchádzajúcich prípadoch je gro fondu zamerané na hospodárstvo ako celok, ale s omnoho väčším výskytom materiálu

² Obchodné a priemyselné (živnostenské) komory pôsobili v monarchii približne od poslednej tretiny 19. storočia. Počas medzivojnového obdobia existovali na Slovensku tri komorné obvody so sídlom v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach. *Obchodná a priemyselná komora v Košiciach* mala vo svojej pôsobnosti okrem východu Slovenska i územie Podkarpatskej Rusi. Tieto inštitúcie mali za úlohu pomáhať pri uskutočňovaní obchodných a priemyselných záujmov, pripravovať a predkladať plány obchodného a priemyselného rozvoja jednotlivým ministerstvám, zbierať štatistické dáta a pod. K činnosti obchodných a priemyselných komôr podrobnejšie pozri: BORODOVČÁK, Viktor. *Obchodná a priemyselná komora v Bratislave 1920 – 1948* (inventár k archívnemu fondu). Bratislava: Štátny slovenský ústredný archív – I. oddelenie, 1955, s. 1-2.

týkajúceho sa chemického priemyslu. Spoločným negatívom týchto archívnych fondov je nedostatočne spracovaná inventárna pomôcka, čo výrazne spomaľovalo vlastný výskum. Tento problém je najvýraznejší pri rozsiahlych fondoch *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* a *Ministerstvo hospodárstva*, ktorý každý zvlášť obsahuje viac ako 900 škatúl archívneho materiálu.

V kontraste s rozsiahlym súborom sa v *Slovenskom národnom archíve* nachádza „trpasličí“ fond *Národohospodársky ústav Slovenska a Podkarpatskej Rusi*, zachytávajúci obdobie rokov 1932 až 1937. V jeho dvoch škatuliach sa mi podarilo nájsť niekoľko dokumentov k predmetnej problematike.

Počas vlastného výskumu som sa neobmedzil len na tuzemsko, ale pracoval som i s fondami *Národného archívu* v Prahe. Zámer vykonať výskum v Prahe bol logickým krokom, keďže z titulu bývalého hlavného mesta Československa sú na pôde tamojších archívov lokalizované kľúčové materiály. V rámci vtedajších ministerstiev som siahol po fonde *Ministerstvo financií*, ktorý možno vo vzťahu k predmetnej problematike považovať za doplnkový zdroj. Naproti tomu fond *Ministerstvo priemyslu, obchodu a živností* predstavuje primárny zdroj dát, obsahujúci 2 766 škatúl materiálu. Podobne zásadný je fond *Předsednictvo ministerské rady*, ktorý najmä vo svojej časti s názvom *Národohospodársky odbor* obsahuje množstvo materiálu k výrobným odborom chemického odvetvia.³

Okrem archívneho materiálu jednotlivých ministerstiev a orgánov štátnej správy predstavuje doplnkový zdroj informácií k skúmanej problematike fond *Ústřední svaz československého průmyslu*. Jeho pôvodcom bol Ústredný zväz československých priemyselníkov, ktorého pôsobnosť spadala do medzivojnového obdobia a bol reprezentantom priemyselných kruhov v celej republike. Tento zväz zasahoval do plánovania významných hospodársko-politických opatrení v štáte, pričom jeho kompetencia zahŕňala riadenie spoločného postupu v daňových, dopravných, mzdových a poisteneckých otázkach a ich prerokovanie s jednotlivými úradmi či inštitúciami (centrálne a živnostenské úrady, sprostredkovateľne práce a iné.).⁴

V medzivojnovom Československu pôsobili kapitálové spoločnosti, ktoré ovládali veľké časti priemyselných odvetví. Jednou z nich bol koncern *Spolok pre chemickú a hutnú výrobu* v Ústí nad Labem. Do jeho širokého portfólia patrili napríklad závod na produkciu kyseliny sírovej a superfosfátov v Žiline, moderná výroba

³ Hlavnou úlohou *Předsednictva ministerské rady* bolo zaistiť „...jednotnosť legislatívnej a správnej činnosti jednotlivých ministerstiev“, ako aj „...jednotnosť najvyššieho a ústredného vedenia štátnej správy a kolegiálnosť rozhodovania vlády...“. Konkrétne jeho agenda zahŕňala podporné práce pri prejedávaníach „osnov zákonov, vládných nariadení a vyhlášok jednotlivých ministrov...“; vybavovanie korešpondencie medzi *Národným zhromaždením* a ministerstvami; riešenie rozporov, ktoré vznikali medzi ministerstvami atď. Pozri PONOCNÁ, bez udania krstného mena. *Předsednictvo ministerské rady* (inventár k archívnemu fondu). Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1960, s. 2.

⁴ DURMANOVÁ, bez udania krstného mena. Ústřední svaz československého průmyslu (inventár k archívnemu fondu). Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1964, s. 2-3.

karbidu vápnika a ferosilícia v Handlovej či do zániku republiky ešte rozostavaný závod na tekutý chlór a iné chemické produkty v Novákoch.⁵ Dokumenty, ktorých pôvodcom je spomínaný koncern, sa nachádzajú v rovnomennom rozsiahlom fonde *Národného archivu* v Prahe obsahujúcom 3 866 škatúľ materiálu.

Ďalší druh prvej skupiny tvoria bankové archívy, v rámci ktorých bol vykonaný výskum vo fondoch *Archivu České národní banky* v Prahe.⁶ V nich obsiahnuté materiály sú na tému chemického priemyslu pomerne chudobné. Výnimkou sú však niekoľko stostranové spisy o rafinérii minerálnych olejov *Apollo* či o závodoch *Vellkostatky Jozefa Pálffyho* v Smoleniciach. V oboch spomínaných prípadoch ide o veľmi hutné texty, zahŕňajúce finančnú kondíciu závodov, ich úvery, výrobu, personálne obsadenie a pod.

Celkovo je výskum chemického priemyslu v medzivojnovom období mimoriadne sťažený kvôli absencii fondov, ktoré by boli zamerané na predmetné odvetvie či jeho jednotlivé výrobné odbory a subjekty. Výnimku síce tvoria podnikové archívy, ale prístup k nim rozhodne nemožno nazvať „bezbariérový“. Za celé obdobie štúdia sa mi nepodarilo dopátrať ku kľúčovým podnikovým materiálom, keďže tie sa v súčasnosti nachádzajú zväčša buď v súkromných rukách, alebo na neznámom mieste. V dôsledku toho som sa musel uspokojiť s ostatnými archívnymi fondami vyznačujúcimi sa roztrieštenosťou a fragmentárnosťou materiálu.

Okrem spomínaných materiálov umiestnených v „národných“ a bankových archívoch sú k dispozícii aj fondy významných národohospodárov a osobností. Medzi takéto hospodárske elity vtedajšieho Československa patrilo Otto Kapp, ktorého rovnomenný fond je umiestnený v inštitúcii s názvom *Památník národného písemnictví* v Prahe. Neveľký fond *Otto Kapp*, zameraný najmä na obdobie rokov 1930 a 1931, obsahuje autorove články a spisy k rôznym hospodárskym problémom (cenová politika, nezamestnanosť, odchod robotníctva do cudziny a pod.).

Dobové práce a publikované pramene

Rovnako dôležitý zdroj dát predstavujú dobové práce a publikované pramene spadajúce do druhej skupiny. Prehľadne ich opäť rozčleňujem na niekoľko druhov. Prvý zahŕňa sčítania ľudu a závodov, ktorým venujem osobitnú pozornosť v kontexte chemického priemyslu medzivojnového obdobia vo vedeckej štúdií

⁵ NAP, f. SPCHHV, šk. 3325, bez sig., Dějiny „Spolku pro chem. a hutní výrobu, a, s.“ – Výstavba nových výrob Spolku 1938, s. 1-2.

⁶ Medzi spomínané fondy patria fond *Agrární banka*; *Banka československých legií*; *Česká diskontní banka*; *Česká průmyslová banka*; *Národní banka Československá*; *Pražská úvěrní banka a Živnostenská banka*.

*Základné problémy pri výskume priemyslu medzivojnového Československa na príklade chemického odvetvia.*⁷

Ďalší druh tvoria dobové štatistické práce. Medzi ich najvýznamnejších zostavovateľov patrili významní slovenskí a českí národohospodári alebo štatistickí ako Imrich Karvaš, Jozef Mráz a Pavel Horváth.⁸ Hlavným predmetom záujmu uvedených textov (najmä od Imricha Karvaša a Pavla Horvátha), zjednodušene povedané, bol vtedajší hospodársky život v republike. Zároveň sa dá tvrdiť, že štatistiky sú pomôckami, ktoré kvantifikujú hospodárske procesy. Výstupom štatistického bádania sú prehľadové syntetizujúce tabuľky a grafy, ktoré, doplnené o autorovu interpretáciu, podávajú pomerne ucelený obraz o vývoji v sledovanej oblasti.

Okrem spomínaných prác majú relevantnú informačnú hodnotu i štyri vydania *Štatistické príručky republiky Československé*, jednotlivé diely *Štatistické ročenky republiky Československé*, ako aj *Štatistický zpravodaj* a dôležité *Zprávy Státního úřadu statistického*.⁹ Neoceniteľným zdrojom dát pre štúdium pomníchovskej republiky sú práve dva ročníky *Štatistického zpravodaje*, ktoré zachytávajú stav hospodárstva zväčša pred územnými zmenami v rokoch 1937 až 1938 a komparujú ho s novovzniknutým stavom po nemeckom, maďarskom a poľskom zábore. Obsahujú množstvo dát, syntetizujúcich tabuliek a komentárov k zmene hraníc, k úbytkom obyvateľstva a k všetkým oblastiam hospodárskeho života v krajine (cenová politika, dopravná infraštruktúra, poľnohospodárstvo, priemyselné odvetvia, zahraničný obchod a iné).

Tretí druh zahŕňa publikácie o celkovej industriálnej výrobe v Československu či správy obchodných a priemyselných združení, respektíve inštitúcií ako *Obchodná a priemyselná komora*, *Ústredné združenie Slovenského priemyslu* a *Ústredný zväz*

⁷ VANEK, Peter. Základné problémy pri výskume priemyslu medzivojnového Československa na príklade chemického odvetvia. In: *Historia nova 19*. PODOLAN, Peter (ed.). Bratislava: Stimul, 2021, s. 154-162. Dostupné na internete: <<https://phil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksd/historia-nova/archiv/historia-nova-19/>> [2024-11-22].

⁸ KARVAŠ, Imrich. *Hospodárska štatistika Slovenska*. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora v Bratislave, 1928, 116 s.; MRÁZ, Jozef. *Slovensko ve světle statistiky*. Praha: Hejda & Tuček, 1920, 94 s.; HORVÁTH, Pavel. *Průručka hospodářské statistiky Slovenska*. Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, 207 s.

⁹ *Štatistická příručka republiky Československé I*. Praha: Státní úřad statistický, 1920, 106 s.; *Štatistická příručka republiky Československé II*. Praha: Státní úřad statistický, 1925, 656 s.; *Štatistická příručka republiky Československé III*. Praha: Státní úřad statistický, 1928, 470 s.; *Štatistická příručka republiky Československé IV*. Praha: Státní úřad statistický, 1932, 486 s.; *Štatistická ročenka republiky Československé 1935*. Praha: Státní úřad statistický, 1935, 289 s.; *Štatistická ročenka republiky Československé 1936*. Praha: Státní úřad statistický, 1936, 299 s.; *Štatistická ročenka republiky Československé 1937*. Praha: Státní úřad statistický, 1937, 343 s.; *Štatistická ročenka republiky Československé 1938*. Praha: Státní úřad statistický, 1938, 369 s.; *Štatistický zpravodaj*, 1939, roč. I., č. 11-12.; *Štatistický zpravodaj*, 1939, roč. II., č. 1-2.; *Štatistický zpravodaj*, 1939, roč. II., č. 3.; *Zprávy Státního úřadu statistického*. Praha: Státní úřad statistický, 1920 – 1939.

československých priemyselníkov.¹⁰ V rámci predmetnej témy majú veľkú výpovednú hodnotu práve ročenky s názvom *Slovenský priemysel*, ktoré vo forme prehľadu zachytávajú vývoj a stav vo výrobných odboroch nielen chemického priemyslu, ale aj ostatných odvetví. Jednotlivé správy obsahujú taktiež state k najdôležitejším zmenám v oblasti priemyselnej, sociálnej a finančnej politiky štátu.

Štvrtým druhom dobových prác sú publikácie, referáty a rôzne príspevky vtedajších odborníkov a národohospodárov. Medzi významné diela patrí monografia už vyššie spomínaného Imricha Karvaša s názvom *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku* z roku 1933, zaoberajúca sa rozdielnym vývojom a unifikáciou výrobných podmienok v krajinách vtedajšieho Československa.¹¹ Tento významný slovenský národohospodár uverejnil množstvo príspevkov kratšieho rozsahu, ako napríklad článok s názvom *Krída priemyslu na Slovensku* v periodiku *Hospodárske rozhľady*. V ňom popisuje dopady povojnovej hospodárskej krízy z rokov 1921 až 1923 na jednotlivé priemyselné odvetvia na Slovensku vrátane jedného z výrobných odborov chemického priemyslu – priemyselnej produkcie zápaliek.¹² Veľkej hospodárskej kríze a jej špecifickým znakom (autor ich na strane 10 nazýva „symptómami“) je venovaný priestor v 20-stranovom článku s názvom *Charakteristika dnešnej hospodárskej krízy*.¹³ V ďalšej monografii zas rozoberá problematiku vplyvu kartelov ako jednej z foriem hospodárskej koncentrácie moci

¹⁰ *Prehľad priemyselnej výroby Slovenka a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora v Bratislave – Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave, 1927, 380 s.; *O priemysle Slovenska 1923*. Bratislava: Ústredný zväz československých priemyselníkov, 1924, 146 s.; *O priemysle Slovenska 1924*. Bratislava: Ústredný zväz československých priemyselníkov, 1925, 224 s.; *Slovenský priemysel roku 1929*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1930, 241 s.; *Slovenský priemysel roku 1930*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1931, 164 s.; *Slovenský priemysel roku 1931*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1932, 139 s.; *Slovenský priemysel roku 1933*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1934, 101 s.; *Slovenský priemysel roku 1934*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, s. 119 s.; *Slovenský priemysel roku 1935*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1936, 122 s.; *Slovenský priemysel roku 1936*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1937, 122 s.; *Slovenský priemysel roku 1937*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1938, 143 s.; *Slovenský priemysel roku 1938*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1939, 89 s.; *Slovenský priemysel roku 1939*. Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1940, 150 s.

¹¹ KARVAŠ, Imrich. *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Praha: Orbis, 1933. 132 s.

¹² KARVAŠ, Imrich. *Krída priemyslu na Slovensku*. In: *Hospodárske rozhľady*, 1926, roč. 1, č. 5, s. 318-326.

¹³ KARVAŠ, Imrich. *Charakteristika dnešnej hospodárskej krízy (Zvláštna otláč z „OBZORU NÁRODOHOSPODÁRSKÉHO“, ročník XXXVIII., číslo 9-10)*. [s. l.], 1933. 20 s.

na priebeh konjunkturálnej fázy hospodárskeho cyklu.¹⁴ Rozsiahla publikačná činnosť Imricha Karvaša zahŕňa edukačné texty k základným otázkam hospodárskej teórie, ktorých hlavnou cieľovou skupinou boli odborná verejnosť a študenti. K takýmto významným dielam patrí *Problematika času v hospodárskej teórii* či dvojzväzkové *Základy hospodárskej vedy*. Práve jeho dvojzväzkové dielo možno chápať ako učebnicu obsahujúcu a definujúcu nielen všetky základné pojmy, ale aj teoreticko-metodologické prístupy k štúdiu a pochopeniu hospodárstva v dobovom kontexte.¹⁵

K popredným slovenským národohospodárom patril aj Peter Zaťko. Medzi jeho najznámejšie texty patrí *Industrializačná politika Maďarska a jej výsledky*, kde sa podrobne zaoberá uhorským priestorom. Autor sleduje legislatívny proces, vývoj v priemyselných odvetviach a celkovo podmienky za akých dochádzalo k procesu industrializácie. Následne sa v práci dáta za Uhorsko porovnávajú s dátami z nástupníckych krajín monarchie s dôrazom na Maďarsko v období 20. rokov 20. storočia.¹⁶ K otázkam priemyslu a priemyselnej politiky v medzivojnovnej republike vyšiel spod jeho pera článok s názvom *Priemyselná politika na Slovensku*, či referát, ktorý odznel na zasadaní valného zhromaždenia Ústredného združenia slovenského priemyslu a bol publikovaný pod názvom *Diskrepancia vo vývine svetovej výroby a svetového obchodu*. Vo vyššie uvedenom referáte je navyše charakterizovaná situácia v hospodárstve vybraných svetových krajín (vrátane Československa) za roky 1929 až 1936. V úvode môžeme vidieť tabuľkové prílohy indexov priemyselnej výroby, dovozu a vývozu, ako aj ich korunové vyčíslenie. Druhá časť sa zameriava na priemysel na Slovensku s dôrazom na zamestnanosť a proces industrializácie. V závere sú rozoberané najrozličnejšie otázky hospodárskeho života v krajine (podnikanie, dopravné a sociálne problémy, unifikácia právneho poriadku a pod.).¹⁷ K zaujímavým textom Petra Zaťka patrí práca s názvom *Hospodárska politika Malej dohody* uverejnená v roku 1937 v rámci prednášok Českej spoločnosti národohospodárskej. Ústrednou témou diela, ako napovedá už samotný názov, je vtedajšia hospodárska kooperácia medzi štátmi Malej dohody. Jadro obsahuje

¹⁴ KARVAŠ, Imrich. *Vliv kartelov na konjunktúru*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1932, 85 s. Otázkou kartelov a kartelizácie rozoberá autor v ďalších prácach a príspevkoch, napríklad: *Všeobecne o vzniku kartelov (Zvláštna otláč z „HOSPODÁRSKÝCH ROZHLEDŮ“)*, ročník VI., číslo 7-8). Bratislava: Slovenská kníhtlačiareň, 1931, 22 s.

¹⁵ KARVAŠ, Imrich. *Problematika času v hospodárskej teórii*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, 1937, 69 s.; KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Zväzok prvý*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947, 310 s.; KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Zväzok druhý*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947, 332 s.

¹⁶ ZAŤKO, Peter. *Industrializačná politika Maďarska a jej výsledky*. Bratislava: Slovenská kníhtlačiareň, 1930, 92 s.

¹⁷ ZAŤKO, Peter. *Priemyselná politika na Slovensku*. In: *Hospodárske rozhľady*: časopis Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave, 1937, č. 4.; ZAŤKO, Peter. *Diskrepancia vo vývine svetovej výroby a svetového obchodu*. In *Hospodárstvo a právo*, 1936 – 1937, roč. 4, bez čísla, s. 71-77.

informácie o poľnohospodárskej i priemyselnej produkcii Juhoslávie a Rumunska, ako aj dáta o ich exporte do Československa.¹⁸

Popri Imrichovi Karvašovi a Petrovi Zaťkovi pôsobili v medzivojnovom období v Československu aj ďalší poprední národohospodári, ku ktorým bezpochyby patrili Ervin Hexner a Otto Kapp. V prípade Ervina Hexnera, významného slovenského experta na hospodárske právo, ktorý sa po roku 1939 úspešne etabloval v Spojených štátoch amerických, treba vyzdvihnúť najmä jeho celkové dielo k problematike kartelov.¹⁹ Svoje poznatky takisto prezentoval na rôznych odborných fórach. Príkladom môže byť jeho príspevok k niektorým aspektom priemyselnej politiky, ktorý predniesol na zasadaní valného zhromaždenia Ústredného združenia slovenského priemyslu dňa 24. marca 1934.²⁰

Možnosti a limity aplikácie hospodárskej politiky sa dajú nájsť v dielach Otta Kappa. V rámci množstva prác treba spomenúť monografiu z roku 1928, ktorá je rozdelená na dve časti. V prvej dochádza k analýze stavu hospodárstva na Slovensku. V druhej je predstavený „*plán systematického rozvoja produktívnych síl Slovenska*“. V nasledujúcich statiach autor predstavuje spomínaný plán pozostávajúci z troch skupín opatrení – celohospodárskych, priemyselných a živnostenských, poľnohospodárskych a lesníckych.²¹ O dekádu neskôr vyšla jeho úvaha o hospodárskej spolupráci štátov strednej Európy. V nej sa zamýšľa nad možnosťami a prekážkami ekonomickej integrácie okolitých štátov, ktoré tvorili pred rokom 1918 jednotnú hospodársku sústavu.²²

¹⁸ ZAŤKO, Peter. *Hospodárska politika Malej dohody. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1936 – 37. IX.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1937, 20 s.

¹⁹ HEXNER, Ervin. *Československé kartely. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 33. XIV.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1933, 27 s.; HEXNER, Ervin – MARTÍNEK, Karel. *Kartelové a syndikalizační předpisy československé.* Praha: Hospodářská politika, 1936, 462 s.; HEXNER, Ervin. *Právní úprava kartelov. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1928 – 29. XIII.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1929, 21 s.

²⁰ HEXNER, Ervin. *Priemyselná politika na Slovensku: Referát pri valnom zhromaždení Ústredného združenia slovenského priemyslu 24. marca 1934.* Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, 26 s.

²¹ KAPP, Otto. *Potřeba soustavné hospodářské politiky na Slovensku.* Praha: Politický klub českosl. nár. demokracie, 1928, 27 s.

²² KAPP, Otto. *Staré a nové cesty hospodářského sblížení. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1937 – 38. XIV.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1938, 34 s. Medzi jeho ďalšie práce patria KAPP, Otto. *O hospodářských poměrech Slovenska a Podk. Rusi. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1923 – 24. IV.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1924, 50 s.; KAPP, Otto. *O možnostech a předpokladech hospodářského plánu se zvláštním zřetelem na Slovensko. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 33. XIII.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1933, 48 s.; KAPP, Otto. *Kapitoly o nezaměstnanosti. (Zvláštní otisk Národohospodářského Obzoru, ročník XXXVI., číslo 10 a 11).* Praha: nákladem vlastním, 1931, 26 s.

Medzi dobové informačné zdroje jednoznačne patrí široká škála periodickej tlače. V odbore chémie vychádzal v medzivojnovom období profesijný časopis s názvom *Chemické listy pro vědu a průmysl*. Obsahovo sa zameriava nielen na vtedajšie nové postupy a objavy vo výrobnom procese, ale každý ročník zahŕňa aj správy o celkovom vývoji v chemickom odvetví a jeho jednotlivých výrobných odboroch. Okrem *Chemických listov* vychádzali k hospodárskym otázkam napríklad vestníky obchodných a živnostenských komôr s názvom *Obchodní komora* či *Hospodárske rozhlady*; *Obzor Národohospodárskej župy stredoslovenskej*; Úvernictvo, priemysel, obchod, živnosti, zemedelstvo (starší názov *Národný hospodár*) a mnohé iné.

Popri prácach domácej proveniencie existujú aj zahraničné, písané v cudzom jazyku. V stručnosti spomeniem najmä dva publikované texty od autorov zo Spojených štátov amerických. Prvý bol uverejnený v roku 1930 formou bulletinu Úradu pre zahraničný a domáci obchod a jeho autorom bol William Daugherty. Bulletin sa obsahovo zameriava na analýzu výroby chemického priemyslu v Československu s dôrazom na druhú polovicu 20. rokov 20. storočia.²³ Za zmienku stojí i práca z roku 1938, v ktorej sú zhromaždené dáta o produkcii organických chemikálií syntetickou cestou v jednotlivých štátoch sveta.²⁴ Prístup k obom prácam je pomerne jednoduchý, keďže sú voľne dostupné v internetovej databáze *HathiTrust*.

Celkový diapazón dopĺňajú publikované pramene z obdobia po zániku Československa. V kontexte chemického priemyslu uverejnil Ján Turinič v roku 2000 zbierku materiálov k významnému bratislavskému závodu *Dynamit Nobel*.²⁵ Staršou, ale nie menej hodnotnou, je dvojdielna publikácia od Augustína Iža k dejinám rafinérie minerálnych olejov *Apollo*.²⁶ Najmä druhá uvedená práca obsahuje popri textovej časti aj veľké množstvo cenných štatistík vo forme tabuliek a grafov, ktoré zachytávajú výrobu, odbyt a zamestnanosť v závode. Výrazne sťažený prístup k podnikovým archívom v dnešnej dobe ešte viac umocňuje význam spomínaných publikovaných prameňov.

²³ DAUGHERTY, William. *The chemical industry in Czechoslovakia*. Washington: United States Government Printing Office, 1930, 33 s. Dostupné na internete: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112101933023;view=1up;seq=1>> [2024-11-22].

²⁴ CONCANNON, C. – TAYLER, J. *Synthetic organic chemicals. World developments and foreign markets*. Washington: United States Government Printing Office, 1938, 163 s. Dostupné na internete: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015068374498;view=1up;seq=1;size=400>> [2024-11-22].

²⁵ TURINIČ, Ján (ed.). *Dynamit Nobel: Zbierka dokumentov z histórie spoločnosti Dynamit Nobel Bratislava z rokov 1873 – 1951*. Bratislava: Istrochem, 2000, 234 s.

²⁶ IŽO, Augustín (ed.). *Dejiny Apollo rafinérie – predchodcu n. p. Slovnaft 1895 – 1945. Textová časť*. Bratislava: Slovnaft, 1974, 218 s.; IŽO, Augustín (ed.). *Dejiny Apollo rafinérie – predchodcu n. p. Slovnaft 1895 – 1945. Tabuľky a prílohy*. Bratislava: Slovnaft, 1974, 307 s.

Záver

Chemický priemysel patril počas obdobia medzivojnového Československa, vzhľadom na počet pracovníkov, k relatívne menším odvetviam. Jeho význam spočíval v produkcii strategických výrobkov a polotovarov, ktoré boli nevyhnutné pre fungovanie a obranu štátu. Po úspešnom absolvovaní magisterského stupňa v roku 2013 som sa rozhodol v rámci doktorandského štúdia skúmať problematiku chemického priemyslu na Slovensku v medzivojnovom období. Viedlo ma k tomu poznanie, že hoci existuje široká škála literatúry k téme vývoja priemyslu, tak úroveň dosiahnutého poznania v prípade chemického odvetvia ako celku stále vykazuje mnoho „bielych miest“. V nedostatočnej miere sú spracované mnohé výrobné odbory chémie (napr. spracovanie minerálnych olejov, superfosfátov, zápalkárstvo atď.). Počas svojho viac ako dekadu trvajúceho bádania som navštívil mnohé archívy a knižnice doma i v zahraničí. Na základe uvedeného som určil niekoľko zásadných problémov, ktorým som čelil počas vlastného výskumu chemického priemyslu na Slovensku v medzivojnovom období: roztrieštenosť a fragmentárnosť archívneho materiálu, nedostatočne spracované inventárne pomôcky, nedostupnosť podnikových archívov, relatívne malé množstvo dobových prác a publikovaných prameňov k skúmanému odvetviu.

Použité pramene a literatúra

Archívne pramene

Archiv České národní banky v Praze:

fond *Agrární banka*

fond *Banka československých legií*

fond *Česká diskontní banka*

fond *Česká průmyslová banka*

fond *Národní banka Československá*

fond *Pražská úvěrní banka*

fond *Živnostenská banka*

Národní archiv Praha:

fond *Ministerstvo financí*

fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*

fond *Předsednictvo ministerské rady*

fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu*

fond *Ústřední svaz československého průmyslu*

Památník národného písennictví v Praze:
fond *Otto Kapp*

Slovenský národný archív v Bratislave:

fond *Krajinský úrad*

fond *Ministerstvo hospodárstva*

fond *Národohospodársky ústav Slovenska a Podkarpatskej Rusi*

fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici*

fond *Obchodná a priemyselná komora v Bratislave*

Dobové práce a publikované pramene

CONCANNON, C. – TAYLER, J. *Synthetic organic chemicals. World developments and foreign markets*. Washington: United States Government Printing Office, 1938, 163 s. Dostupné na internete: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015068374498;view=1up;seq=1;size=40>> [2024-11-22].

DAUGHERTY, William. *The chemical industry in Czechoslovakia*. Washington: United States Government Printing Office, 1930, 33 s. Dostupné na internete: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112101933023;view=1up;seq=1>> [2024-11-22].

HEXNER, Ervin – MARTÍNEK, Karel. *Kartelové a syndikalizační předpisy československé*. Praha: Hospodářská politika, 1936, 462 s.

HEXNER, Ervin. *Československé kartely. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 33. XIV*. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1933, 27 s.

HEXNER, Ervin. *Právna úprava kartelov. Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1928 – 29. XIII*. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1929, 21 s.

HEXNER, Ervin. *Priemyselná politika na Slovensku: Referát pri valnom zhromaždení Ústredného združenia slovenského priemyslu 24. marca 1934*. Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, 26 s.

HORVÁTH, Pavel. *Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska*. Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, 207 s.

IŽO, Augustín (ed.). *Dejiny Apollo rafinérie – predchodcu n. p. Sloznaft 1895 – 1945. Textová časť*. Bratislava: Sloznaft, 1974, 218 s.

IŽO, Augustín (ed.). *Dejiny Apollo rafinérie – predchodcu n. p. Sloznaft 1895 – 1945. Tabuľky a prílohy*. Bratislava: Sloznaft, 1974, 307 s.

KAPP, Otto. *Kapitoly o nezaměstnanosti. (Zvláštní otisk Národohospodářského Obzoru, ročník XXXVI., číslo 10 a 11)*. Praha: nákladem vlastním, 1931, 26 s.

- KAPP, Otto. *O hospodárskych poměrech Slovenska a Podk. Rusi. Sbírnka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1923 – 24. IV.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1924, 50 s.
- KAPP, Otto. *O možnostech a předpokladech hospodářského plánu se zvláštním zřetelem na Slovensko. Sbírnka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 33. XIII.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1933, 48 s.
- KAPP, Otto. *Potřeba soustavné hospodářské politiky na Slovensku.* Praha: Politický klub českosl. nár. demokracie, 1928, 27 s.
- KAPP, Otto. *Staré a nové cesty hospodářského sblížení. Sbírnka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1937 – 38. XIV.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1938, 34 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Hospodárska štatistika Slovenska.* Bratislava: Obchodná a priemyselná komora v Bratislave, 1928, 116 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Charakteristika dnešnej hospodárskej krízy (Zvláštna otláč z „OBZORU NÁRODOHOSPODÁRSKÉHO“, ročník XXXVIII., číslo 9-10).* [s. l.], 1933, 20 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Kríza priemyslu na Slovensku.* In *Hospodárske rozhľady*, 1926, roč. 1, č. 5, s. 318-326.
- KARVAŠ, Imrich. *Problematika času v hospodárskej teórii.* Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, 1937, 69 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku.* Praha: Orbis, 1933, 132 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Vliv kartelov na konjunktúru.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1932, 85 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Všeobecne o vzniku kartelov (Zvláštna otláč z „HOSPODÁRSKYCH ROZHĽADOV“, ročník VI., číslo 7-8).* Bratislava: Slovenská kníhtlačiareň, 1931, 22 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Zväzok prvý.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947, 310 s.
- KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Zväzok druhý.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947, 332 s.
- MRÁZ, Jozef. *Slovensko ve světle statistiky.* Praha: Hejda & Tuček, 1920, 94 s.
- TURINIČ, Ján (ed.). *Dynamit Nobel: Zbierka dokumentov z histórie spoločnosti Dynamit Nobel Bratislava z rokov 1873 – 1951.* Bratislava: Istrochem, 2000, 234 s.
- ZAŤKO, Peter. *Diskrepancia vo vývine svetovej výroby a svetového obchodu.* In *Hospodárstvo a právo*, 1936 – 1937, roč. 4, bez čísla, s. 71-77.

- ZAŤKO, Peter. *Hospodárska politika Malej dohody. Sbirka prednášiek porádaných Českou společností národohospodářskou v období 1936 – 37. IX.* Praha: Česká společnost národohospodářská, 1937, 20 s.
- ZAŤKO, Peter. *Industrializačná politika Maďarska a jej výsledky.* Bratislava: Slovenská kníhtlačiareň, 1930, 92 s.
- ZAŤKO, Peter. Priemyselná politika na Slovensku. In *Hospodárske rozhľady*: časopis Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave, 1937, č. 4.
- O priemysle Slovenska 1923.* Bratislava: Ústredný zväz československých priemyselníkov, 1924, 146 s.
- O priemysle Slovenska 1924.* Bratislava: Ústredný zväz československých priemyselníkov, 1925, 224 s.
- Prehľad priemyselnej výroby Slovenska a Podkarpatskej Rusi.* Bratislava: Obchodná a priemyselná komora v Bratislave – Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave, 1927, 380 s.
- Slovenský priemysel roku 1929.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1930, 241 s.
- Slovenský priemysel roku 1930.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1931, 164 s.
- Slovenský priemysel roku 1931.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1932, 139 s.
- Slovenský priemysel roku 1933.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1934, 101 s.
- Slovenský priemysel roku 1934.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1935, 119 s.
- Slovenský priemysel roku 1935.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1936, 122 s.
- Slovenský priemysel roku 1936.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1937, 122 s.
- Slovenský priemysel roku 1937.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1938, 143 s.
- Slovenský priemysel roku 1938.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1939, 89 s.
- Slovenský priemysel roku 1939.* Turčiansky Sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu, 1940, 150 s.
- Statistická príručka republiky Československé I.* Praha: Státní úřad statistický, 1920. 106 s.
- Statistická příručka republiky Československé II.* Praha: Státní úřad statistický, 1925. 656 s.
- Statistická příručka republiky Československé III.* Praha: Státní úřad statistický, 1928. 470 s.

- Statistická príručka republiky Československé IV.* Praha: Státní úřad statistický, 1932. 486 s.
- Statistická ročenka republiky Československé 1935.* Praha: Státní úřad statistický, 1935, 289 s.
- Statistická ročenka republiky Československé 1936.* Praha: Státní úřad statistický, 1936, 299 s.
- Statistická ročenka republiky Československé 1937.* Praha: Státní úřad statistický, 1937, 343 s.
- Statistická ročenka republiky Československé 1938.* Praha: Státní úřad statistický, 1938, 369 s.
- Statistický zpravodaj*, 1939, roč. I., č. 11-12.
- Statistický zpravodaj*, 1939, roč. II., č. 1-2.
- Statistický zpravodaj*, 1939, roč. II., č. 3.
- Zprávy Státního úřadu statistického.* Praha: Státní úřad statistický, 1920 – 1939.

Inventáre a sekundárna literatúra

- BORODOVČÁK, Viktor. *Obchodná a priemyselná komora v Bratislave 1920 – 1948* (inventár k archívnemu fondu). Bratislava: Štátny slovenský ústredný archív – I. oddelenie, 1955, 22 s.
- DURMANOVÁ, bez udania krstného mena. *Ústřední svaz československého průmyslu* (inventár k archívnemu fondu). Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1964, 110 s.
- PONOCNÁ, bez udania krstného mena. *Předsednictvo ministerské rady* (inventár k archívnemu fondu). Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1960, 565 s.
- VANEK, Peter. Základné problémy pri výskume priemyslu medzivojnového Československa na príklade chemického odvetvia. In *Historia nova 19*. PODOLAN, Peter (ed.). Bratislava: Stimul, 2021, s. 154-162. Dostupné na internete: <<https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksd/historia-nova/archiv/historia-nova-19/>> [2024-11-22].